

روش تصحیح دسته جمعی قرائت نماز

معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی حوزه‌های علمیه
اداره مطالعات و پژوهش‌های تبلیغی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
[الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ (٢) مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ (٣) إِيَّاكَ نَعْبُدُ
وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (٤) اهْدِنَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَقِيمَ (٥) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ لَا الضَّالِّينَ (٦)]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
[قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ (٢) لَمْ يَلِدْ وَ
لَمْ يُولَدْ (٣) وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (٤)]

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ
سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ
سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ
أَكْبَرُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَ
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، اللَّهُمَّ صَلِّ
عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ
بَرَكَاتُهُ * السَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ
الصَّالِحِينَ * السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ
بَرَكَاتُهُ .

فهرست مطالب

۶.....	مقدمه.....
۷.....	ضرورت اجرای طرح.....
۹.....	ویژگی های طرح.....
۱۰.....	چگونگی اجرای طرح.....
۱۰.....	یادآوری:.....
۱۰.....	جلسات پنج دقیقه‌ای.....
۱۱.....	تبصره:.....
۱۲.....	یادآوری:.....
۱۴.....	محتوای آموزش.....
۱۴.....	حرف «حاء».....
۱۴.....	نکات و توصیه‌ها.....
۱۵.....	حرف «عین».....
۱۵.....	نکات و توصیه‌ها.....
۱۶.....	حرف «غین».....
۱۶.....	نکات و توصیه‌ها.....
۱۷.....	حرف «صاد».....
۱۷.....	نکات و توصیه‌ها.....

روش تصحیح دسته جمعی قرائت نماز

- حرف «ضاد»..... ۱۸
- نکات و توصیه‌ها ۱۸
- حرف «ذال»..... ۱۸
- نکات و توصیه‌ها ۱۹
- حرف «طاء»..... ۱۹
- نکات و توصیه‌ها ۱۹
- حرف «ظاء»..... ۱۹
- حرف «ثاء»..... ۲۰
- توصیه‌های تکمیلی ۲۱
۱. حرف لین: ۲۱
۲. همزه وصل: ۲۱
۳. وقف به حرکت و وصل به سکون..... ۲۲
۴. مدّ یا صدای کشیده ۲۲
- حرف «واو»..... ۲۳
- یادآوری ۲۳
- آشنایی با مخارج حروف..... ۲۴
- معنای مَخْرَج ۲۴
- تعداد و مخارج حروف..... ۲۴
- موضع جوف..... ۲۴
- موضع حلق..... ۲۴
- موضع لسان..... ۲۵
- موضع لب‌ها (شفتان)..... ۲۶
- موضع خیشوم..... ۲۶
- تمایز حروف ۲۷

مقدمه

با توجه به اینکه نماز از بزرگترین عبادات است و در آیات و روایات سفارش اکید بر رعایت شرایط و ضوابط آن شده است ولی مع‌الأسف نسبت به صحیح خواندن نماز اکثر نمازگزاران با مشکل مواجه هستند و معمول نمازگزاران به دلیل کم‌رویی، خجالت و برخی ترس کمتر رغبت می‌کنند برای تصحیح قرائت نماز به مبلغان و مربیان رجوع کنند. طرح «تصحیح قرائت نماز به صورت دسته جمعی» به مبلغان و روحانیون کاروان‌های حج و مربیان مساجد و مراکز فرهنگی کمک می‌کند تا طی چند جلسه اقدام به تصحیح قرائت نمازگزاران نمایند. امید است با اجرای این طرح ارتباط صمیمی و معنوی بین مبلغان و نمازگزاران در رابطه با قرائت حمد و سوره برقرار شده زمینه‌ای جهت ترویج فرهنگ اسلامی فراهم شود.

ضرورت اجرای طرح

یکی از وظایف مهم مبلغان و مربیان دینی، آموزش و تصحیح قرائت نماز به نمازگزاران است، با توجه به اینکه قواعد و فنون علم تجوید دارای پیچیدگی و گستردگی خاص و امری تخصصی است، به طوری که از حوصله اکثر نمازگزاران خارج است؛ «روش تصحیح قرائت نماز به صورت دسته جمعی» سعی می‌کند با ارائه طرحی ساده و کاملاً آسان، مبلغان و مربیان گرامی را در آموزش صحیح نماز یاری کند.

در ضرورت پیاده کردن این طرح همین نکته کافی است که جابجایی حروف در هنگام اداء و یا تغییر حرکت حرفی از اذکار نماز در بسیاری از موارد، باعث تغییر اذکار نماز شده، گاه موجب بطلان نماز می‌شود. در رساله‌های عملیه آمده است: انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند اگر یکی از کلمات حمد یا سوره را نداند، یا عمداً آن را نگوید، یا جای حرفی دیگر بگوید، مثلاً به جای (ض)، (ظ) بگوید، یا جایی که باید بدون زیروزبر خوانده شود، زیروزبر بدهد، یا

تشدید را نگوید، نماز او باطل است.^۱
جهت اطلاع مریبان جدول کلماتی که اگر در نماز غلط تلفظ شوند، معنای آن‌ها تغییر می‌کند ارائه می‌شود تا اهمیت تصحیح نماز بیشتر روشن گردد.^۲

معانی کلمات صحیح	معانی کلماتی غلط
الرحمن الرحیم = بخشنده و مهربان	الرهمان الرحیم = مرهم گذار
الحمد لله = ستایش مخصوص خداست	الهمد = هلاکت و خاموشی
العالمین = جهانیان	المین = دردکشندگان
نعبد = عبادت می‌کنیم	نئبد = همیشه می‌مانیم
نستعین = یاری می‌جوئیم	نستین = طلب وقت می‌کنیم
مستقیم = راست	مستقیم = طلب ابری شدن آسمان
انعمت = نعمت دادی	انثمت = ناله ضعیف درآوردی
صراط = راه	سراط = بلند و بُرّا
صراط = راه	صیراد = درفش کفّاشان
المغضوب = غضب شده	المقضوب = شاخه بریده شده
الضالّین = گمراهان	ذالّین = خوار شدگان
الضالّین = گمراهان	زالّین = ریخته شدگان، به لرزه در افتادگان
قل = بگو	غل = بگیر، هلاک کن

۱ توضیح المسائل امام خمینی، مسئله ۱۰۰۰.

۲ ر.ک: کتاب العین، الخلیل بن احمد الفراهیدی، ذیل واژه‌های فوق.

اهد = زمین گود	احد = یگانه
سمد = ایستاده، متحیر	صمد = بی نیاز
ثمد = آب باران نامطبوع	صمد = بی نیاز
سپهان = عقل او را به خاطر پیریش می گیریم	سبحان = دور و پاکیزه ساختن
عزیم = دشمن سرسخت، اراده کننده	عظیم = بزرگ
ازیم = سختی، قحطی	عظیم = بزرگ
الا = آگاه باش	علی = بر
بهمده = به هلاکت کردن او مشغولم	بحمده = به ستایش او مشغولم
سل = شمشیر بکش، به بیماری سل مبتلا کن	صلّ = درود بفرست
سالحین = غائط کنندگان	صالحین = شایستگان

ویژگی‌های طرح

۱. طرح شامل حروف و کلماتی است که یادگرفتن آن جهت صحیح خواندن نماز لازم و ضروری است.
۲. به آموزش مخاطبان کم سواد و یا بی سواد، توجه خاصی شده، به طوری که برای همگان قابل یادگیری است.
۳. این طرح بدون هیچ گونه پشتوانه مالی و وسیله کمک آموزشی، برای مخاطبان با فرهنگ‌های متفاوت و در مکان‌های مختلف قابل اجراست.

چگونگی اجرای طرح

۱. اجرای طرح نیاز به ده جلسه پی درپی، با مدت زمان حداقل ۵ و حداکثر ۱۰ دقیقه دارد. در هر جلسه قواعد یکی از حروف ده گانه «حاء، عین، غین، طاء، ظاء، صاد، ذال، واو، ثاء» که تلفظ فارسی و عربی آنها باهم متفاوت است بیان می شود.

۲. برای اینکه تمرکز مخاطبان به هم نخورد، در زمان جلسه (۵ دقیقه) جز نحوه اداء حروف موردنظر و قواعد و موارد استعمال آن در نماز، مطلب دیگری گفته نمی شود. به عنوان مثال: در بیان مخرج حرف (ضاد) در هنگام مثال و تمرین، فقط دو مورد استعمال آن در اذکار نماز مورد توجه قرار می گیرد که عبارت اند از: «المغضوب» و «الضالین».

۳. تمرینات به صورت دسته جمعی برگزار می شود. بدین صورت که مبلغ کلمه موردنظر را بیان می کند و از نمازگزاران می خواهد با صدای بلند، کلمه موردنظر را تکرار کنند.

یادآوری:

مراقب باشید برخی از نمازگزاران جهت تکمیل معلومات خویش، شمارا به بیان سایر قواعد تجویدی حروف مربوط وادار نکنند.

جلسات پنج دقیقه ای

در جلسه اول به مدت ۵ دقیقه احکام مربوط به وجوب تصحیح قرائت نماز بیان می شود، در این مدت ضمن بیان اهمیت یادگیری، اثرات

تخریبی جابجا تلفظ کردن مخارج حروف به صورت موردی بیان می‌شود؛
به عنوان مثال:

الضالین = گمراهان؛ ذالین = خوار شدگان؛ زالین = ریخته شدگان،
به لرزه افتادگان.

تبصره:

در این جلسه یادآوری می‌شود که راهکار جلوگیری از مشکل، دانستن صحیح مخرج ده حرف از حروف بیست و هشت گانه عربی است که تلفظ فارسی و عربی آن‌ها متفاوت است. آن ده حرف عبارت‌اند از:
«**ثاء، واو، حاء، ذال، صاد، ضاء، طاء، عین، غین.**»^۱

از میان این ده حرف:

- حرف «**ثاء**» در نمازهای یومیه کاربرد ندارد و در اذکار نماز نیست.

- تلفظ فارسی «**واو**» نماز را دچار اشکال نمی‌کند، هرچند تلفظ عربی آن بهتر است.

- در بین الفاظ نماز تنها کلمه «**عظیم**» در ذکر رکوع دارای حرف «**طاء**» است که می‌توان به جای آن سه مرتبه «**سبحان الله**» گفت.

با توجه به آنچه بیان شد، قرائت نماز تنها نیازمند فراگیری تلفظ صحیح هفت حرف از حروف بیست و هشتگانه عربی است.

---

۱. هیچ‌ده حرف که تلفظ فارسی و عربی آن تقریباً یکی است عبارت‌اند از: «الف (همزه)، باء، ثاء، جیم، حاء، دال، راء، زاء، سین، شین، فاء، قاف، کاف، لام، میم، نون، هاء، یاء.»

یادآوری:

به دلیل تکمیل بحث و کاربرد سه حرف (ثاء، ظاء، واو) در قرائت بعضی از سوره‌ها، تلفظ صحیح این سه حرف نیز آموزش داده می‌شود. در جلسه دوم به‌عنوان مثال فقط حرف «حاء» مطرح می‌شود، سپس موارد استعمال آن در نماز به‌صورت هم‌خوانی تکرار گردد، بدین‌صورت که موارد استعمال را یک‌مرتبه می‌گویید و از نمازگزاران می‌خواهید که با رعایت مخرج حروف «حاء» کلمات ذیل را با صدای بلند به‌صورت دسته‌جمعی و گروهی تکرار کنند.

«أَحَدٌ، الْحَمْدُ، الرَّحْمَنُ، سُبْحَانَ، بِحَمْدِهِ، حَسَنَةً، وَحَدَهُ، مُحَمَّدًا، رَحْمَةُ اللَّهِ، الصَّالِحِينَ».

در جلسه سوم حروف روز قبل و مخرج آن را یک‌بار دیگر تکرار می‌کنید و از نمازگزاران می‌خواهید آن را به‌صورت هم‌خوانی تکرار کنند. سپس یکی از نمازگزاران به‌صورت داوطلب همان‌جایی که نشسته، مخرج حرف موردنظر را توضیح می‌دهد. بعد از آنکه تلفظ حرف را کاملاً یاد گرفتند، حرف «عین» و مخرج آن را معرفی و موارد استعمال آن را در اذکار نماز چند بار به‌صورت گروهی تکرار کنید.

در جلسات بعدی نیز به همین صورت بعد از تمرین حرف جلسه قبل و تکرار دسته‌جمعی موارد استعمال آن، به سراغ حروف بعدی می‌روید تا جلسه هفتم. در جلسه هشتم، سه حرف «ثاء»، «ظاء» و «واو» را توضیح دهید و موارد استعمال «واو» در نماز را تمرین کنید.

جلسه نهم جهت توصیه‌های پایانی طرح و جلسه دهم جهت رفع

اشکالات احتمالی نماز گزاران اختصاص داده می شود.

محتوای آموزش

حرف «حاء»

این حرف در فارسی مانند «هاء» ادا می‌شود. کلماتی مانند: «احمد، محمود، محمّد» در فارسی به صورت «اهمد، مهمود، مهمد» تلفظ می‌شوند در حالی که در زبان عربی «حاء» با گرفتگی خاصی در حلق ایجاد می‌شود. مانند: کسی که بخواهد پوست تخمه‌ای را که در حلق گیر کرده است با فشار هوا خارج کند.

حرف «حاء» در کلمات ذیل به کاررفته است:

«أَحَدٌ، الْحَمْدُ، الرَّحْمَنُ، سُبْحَانَ، بِحَمْدِهِ،
حَسَنَةٌ، وَحَدَهُ، مُحَمَّدًا، رَحِمَهُ اللهُ، الصَّالِحِينَ.»

نکات و توصیه‌ها

۱. مخرج حرف «حاء» در وسط حلق قرار دارد.
۲. هنگام ادای آن، دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده حالت انقباض پیدا می‌کند در نتیجه فضای حلق تنگ شده، صدای «حاء» شنیده می‌شود.
۳. به خاطر عدم ارتعاش تارهای صوتی، صدای «حاء» خفیف بوده

با گرفتگی همراه است.

۴. سعی شود حرف «حاء» به صورت خیلی درشت ادا نشود یعنی با فشار زیاد به مخرج «هَاء» صدایی شبیه «حاء» تلفظ نشود.
حال یکبار دیگر مثال‌های ذکر شده را با نمازگزاران تکرار کنید.

حرف «عین»

در زبان فارسی حرف «عین» مانند «همزه» تلفظ می‌شود یعنی کلماتی مثل «علی، عصیان، عمیق» به صورت «الی، اسیان، امیق» ادا می‌گردد، اما در زبان عربی، چنین تلفظی صحیح نیست. در زبان عربی حرف «عین» از وسط حلق ادا می‌شود، بدین صورت که هنگام تلفظ، دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده، فضای حلق تنگ می‌شود، نیز به خاطر ارتعاش تارهای صوتی هنگام ادای حرف «عین» صدای آن به صورت آشکار شنیده می‌شود. حرف «عین» در نماز در کلمات ذیل به کاررفته است:

«عَالَمِينَ، نَعْبُدُ، نَسْتَعِينُ، أَنْعَمْتَ،
عَلَيْهِمْ، عَظِيمٌ، أَعْلَى، عَذَابٌ، عَبْدُهُ، عَلِيٌّ،
عَلَيْكَ، عَلَيْنَا، عَلَيْكُمْ».

نکات و توصیه‌ها

۱. این حرف از میان حلق و به صورت نرم تلفظ می‌شود.
۲. هنگام تلفظ، صدا حالت کش پیدا می‌کند.
۳. اگر با دو انگشت گلوی خود را از دو طرف کمی فشار دهید،

دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده، مخرج حرف «عین» به دست می‌آید.
۴. مراقب باشید حرف «عین» خیلی درشت و پرحجم ادا نشود،
خصوصاً در کنار «تاء» در کلمه «نستعین» که موجب درشت و پرحجم ادا
شدن «تاء» می‌گردد.

حرف «غین»

دو حرف «قاف» و «غین» در زبان فارسی مانند هم تلفظ می‌شوند
در حالی که:

الف. حرف «قاف» به کمک زبان کوچک ادا شده، صدای آن دارای
صفت «شدت» است.

ب. حرف «غین» از حروف حلقی بوده و به نرمی ادا می‌شود.
مخرج حرف «غین» به صورت ساده چنین است: وقتی آب یا ماده
ضد عفونی کننده‌ای برای «غرغره کردن» در گلو می‌ریزید، در نقطه‌ای از
گلو، صدای غرغره شنیده می‌شود. همان موضع تقریباً مخرج حرف
«غین» است. این حرف در نماز تنها در دو کلمه «غیر» و «المغضوب»
به کار رفته است.

نکات و توصیه‌ها

۱. حرف «غین» از همان محل تلفظ حرف «خاء» یعنی از ناحیه
حلق ادا می‌شود.
۲. صدای آن نرم و کشیده و دنباله‌دار است.

۳. هنگام تلفظ، حالت خراش و خشونتی که در حرف «خاء» وجود دارد، از «غین» شنیده نمی‌شود.

حرف «صاد»

حرف «سین» و «صاد» در فارسی مثل هم، تلفظ می‌شوند. چنانکه در مکالمات روزانه کلماتی مانند «صفحه، فصل، مصرف» دقیقاً با «سین» تلفظ می‌شوند.

نحوه تلفظ حرف «صاد» در زبان عربی بدین صورت است که نوک زبان پشت دندان‌های پیشین فک پایین قرار گرفته باحالتی درشت و پرحجم ادا می‌شود. به عبارتی اگر حرف سین به صورت درشت تلفظ شود، حرف «صاد» شنیده خواهد شد.

این حرف در کلمات زیر به کاررفته است.

«صِرَاط، الصَّمد، صَلِّ، الصَّالِحین».

نکات و توصیه‌ها

۱. هنگام تلفظ «صاد» صدا پرحجم و درشت ادا می‌شود، گویی باد در گلو انداخته شده است.

۲. حرف «صاد» دارای صفت «صغیر» است که جزء ذات آن است؛ بنابراین، هنگام تلفظ سعی شود با صدای سوت همراه نباشد.

۳. مراقب باشید هنگام تلفظ حرف «صاد» صدای «سین» شنیده نشود.

با عنایت به این موارد، مثال‌های ذکرشده را همراه نمازگزاران مجدداً تکرار کنید.

حرف «ضاد»

در گفتگوهای روزمره سه حرف «ض، ذ، ظ» چون «ضربه، ذلیل، ظاهراً» با صدای «ز» ادا می‌شود. اما در زبان عربی سه حرف یادشده متفاوت با فارسی تلفظ می‌شوند. حرف «ضاد» از تماس کناره‌ی زبان با دندان‌های آسیای بالا از هر طرف که مقدور باشد، با صدای پرحجم و درشت تلفظ می‌شود.

در اذکار واجب نماز این حرف در دو کلمه «المغضوب» و «الضَّالِّین» به کاررفته است.

نکات و توصیه‌ها

۱. در صورتی که نوار قاریان مشهور را به همراه دارید، پیشنهاد می‌شود برای استماع و تمرین تلفظ صحیح «ضاد» به آن مراجعه کنید.
۲. بعد از استماع از نمازگزاران بخواهید آن‌ها نیز به همراه شما کلمات فوق‌الذکر را تکرار کنند، تا زمانی که بتوانند حرف «ضاد» را در کلمات ذکرشده به صورت سهل و آسان تلفظ کنند.

حرف «ذال»

هنگام ادای این حرف، نوک زبان با لبه دندان‌های پیشین بالا تماس پیدا کرده، هوا با فشار از فاصله بین آن‌ها عبور می‌کند و صدای

حرف «ذال» شنیده می‌شود.

این حرف در نماز در کلمات زیر به کاررفته است: «الَّذِينَ، كَذَلِكَ، عَذَابٌ».

نکات و توصیه‌ها

۱. مراقب باشید حرف «ذال» درشت و با شدت تلفظ نشود؛ بلکه هنگام تلفظ با صدای نازک و کم‌حجم ادا شود.
۲. حرف «ذال» همانند حرف «تاء» با نوک زبان و دندان‌های جلویی فک بالا ادا می‌شود.
۳. نوک زبان بر دندان‌ها، زیاد فشار نیاورد.

حرف «طاء»

حرف «طاء» مانند حرف «ت» تلفظ می‌شود، با این تفاوت که صدای آن «درشت و پر حجم» است. اگر حرف «تاء» به صورت درشت ادا شود، حرف «طاء» به دست می‌آید.

حرف «طاء» تنها در کلمه «صراط» در نماز به کاررفته است.

نکات و توصیه‌ها

حرف «طاء» قوی‌ترین حرف در زبان عربی است، بنابراین مراقب باشید نمازگزاران «طاء» را همانند «دال» درشت ادا نکنند.

حرف «ظاء»

این حرف از تماس نوک زبان با سر دندان‌ها و آرواره بالا ادا

می‌شود. مخرج این حرف دقیقاً مانند مخرج حرف «ذال» است؛ با این تفاوت که حرف «ظاء» درشت تلفظ می‌شود. «ذال + درشت ادا شدن = ظاء». این حرف در اذکار نماز، تنها در کلمه «عظیم» به کار رفته است.

تذکر:

اگر هنگام آموزش حرف «ظاء» نسبت به برخی نمازگزاران با مشکل مواجه شدید، از آن‌ها بخواهید، در ذکر رکوع به جای ذکر «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ» سه مرتبه ذکر «سُبْحَانَ اللَّهِ» را تکرار کنند.

حرف «ثاء»

این حرف در اذکار نمازهای روزانه وجود ندارد. ولی به جهت کامل شدن طرح، اشاره‌ای به آن می‌شود.^۱

این حرف را باید نازک و کم‌حجم و به اصطلاح «نوک زبانی» تلفظ کرد. بدین صورت که نوک زبان با دندان‌های جلو آرواره بالا تماس پیدا کرده، هوا به بیرون هدایت می‌شود، بدون اینکه صدای سوت شنیده شود مانند: «گوثر، کثیر».

---

۱. در این طرح از کتاب تجوید استاد ابوالفضل علامی استفاده شده است.

توصیه‌های تکمیلی

۱. حرف لین:

دو حرف «واو» و «یاء» ساکن «و، ی» وقتی که حرف ماقبل آن‌ها فتحه باشد، باید روان و نرم ادا شوند. بدین جهت این دو حرف را حروف «لین» نام نهاده‌اند. در صورت عدم رعایت این قاعده ممکن است فتحه ماقبل تبدیل به ضمه یا کسره شود که در این صورت چه‌بسا سبب بطلان نماز نیز بشود.

در اذکار نماز چهار کلمه دارای این حالت هستند: «یَوم ، عَلَیک ، عَلَینا ، عَلَیکم».

۲. همزه وصل:

همزه وصل الفی است که اوّل کلمات ساکن قرار می‌گیرد تا خواننده شوند. چون همزه وصل جزء حروف اصلی کلمه نیست، بدین علت تنها در ابتدای کلمه خوانا است؛ اما در صورتی که در اثنای دو کلمه قرار گیرد، تلفظ نمی‌شود.

اگر در قرائت سوره حمد، کلمه «نَسْتَعِین» به «اهدنا» وصل شود، همزه وصل حذف شده بدین صورت خوانده می‌شود: «إِیَّاکَ نَسْتَعِینُ هِدْنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیم» همچنین اگر «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» به «الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِین» وصل شود، چون همزه وصل «أَلْحَمْدُ» در اثنای دو کلمه قرار می‌گیرد، هنگام تلفظ خوانده نمی‌شود.

چنانچه یادگیری همزه وصل برای نمازگزاران مشکل بود، توصیه کنید در آخر آیات یا اذکار نماز، وقف کنند تا دچار اشتباه نشوند.

۳. وقف به حرکت و وصل به سکون

۱. چنانکه در طول نماز بخواهید روی آیه یا کلمه‌ای توقف کنید، باید حرف آخر آن را ساکن تلفظ کنید.

۲. اگر روی کلمه‌ای با خواندن حرکت حرف آخر آن وقف کنید، این عمل را وقف به حرکت می‌نامند. برخی از مراجع ترک آن را احتیاط واجب و برخی دیگر احتیاط مستحب می‌دانند.^۱

۳. در صورتی که بخواهید «الدّین» را به «ایاک» وصل کرده و دو آیه را به یک نفس بخوانید، باید کسره نون را هم، تلفظ کنید. حال اگر بدین صورت خوانده شود «الدّینِ اَیَاکِ...» چنین وصلی، وصل به سکون است که انجام آن جایز نیست.

۴. اگر در آموزش وقف به حرکت و وصل به سکون با مشکل روبه‌رو شدید، توصیه کنید آخر آیات و اذکار وقف به سکون شود و آیات به یکدیگر وصل نشوند.

۴. مدّ یا صدای کشیده

در سوره حمد کلمه «الضّالّین» دارای مدّ است، به عبارت دیگر صدای کشیده (آ) که بعد از حرف «ض» قرار گرفته دارای مدّ است که

۱. عروۃ الوثقی، ج ۱، ص ۵۰۰.

باید نمازگزار آن را به صورت صدای کشیده تلفظ کند.
در قرآن روی صدهای کشیده علامت مد (~) قرار گرفته تا هنگام قرائت به صدای کشیده آن توجه شود.
برخی از مراجع بزرگوار تقلید، کشش مدّ در نماز را واجب و برخی دیگر رعایت آن را بهتر می‌دانند.^۱
در چنین مواردی ضمن آموزش مدّ به نمازگزاران، لزوم یا عدم لزوم رعایت آن را به رساله عملیه مرجع تقلیدشان ارجاع دهید.

حرف «واو»

اگر «دندانهای بالا» روی «لب پایین» قرار گیرند و از هم جدا شوند، «واو» فارسی تولید می‌شود. اما در ادای «واو» عربی، تنها لب‌ها به صورت غنچه جمع شده، حالت گردی به خود می‌گیرند. بنابراین، در تلفظ «واو» عربی، دندان‌ها دخالتی ندارند. کلماتی که در نماز حرف «واو» در آن‌ها به کاررفته عبارت‌اند از:

«يَوْمَ، قُلْ هُوَ اللَّهُ، يُؤَلِّدُ، كُفُوًا، وَحَدَهُ».

یادآوری

تلفظ «واو» به صورت فارسی، نماز را دچار مشکل نمی‌کند، هرچند بهتر است از تلفظ عربی آن استفاده شود.

---

۱. همان، ص ۵۱۰.

آشنایی با مخارج حروف

مخارج حروف از مهم‌ترین مباحث علم تجوید است و یادگیری و رعایت تلفظ صحیح حروف، مبین بر شناخت دقیق مخارج آنها است از این رو لازم است نمازگزاران با محل تولید هر حرف، آشنا شوند.

معنای مَخْرَج

مَخْرَج در لغت به معنای محل خروج و در اصطلاح قرائت، عبارت است از مکان تولید یا محل تلفظ حرف.

تعداد و مخارج حروف

حروف بنا بر قول مشهور از هفده مخرج ادا می‌شوند و در پنج موضع از دستگاه تکلم قرار دارند (جوف، حلق، لسان، شفتان، خیشوم).

موضع جوف

فضای خالی حلق و دهان و محل خروج حروف مدی است.
حروف مدی سه تاست (الف مدی، واو مدی، یاء مدی).^۱

موضع حلق

حلق قسمتی از دستگاه تکلم است که از پایین به تارهای صوتی در حنجره و از بالا به مرز زبان کوچک محدود می‌شود، موضع حلق دارای سه

---

۱. در توصیه‌های تکمیلی در صفحه قبل در این زمینه توضیحات لازم آورده شده است.

مخرج است و از هر مخرج دو حرف به ترتیب ذیل خارج می‌شود.

۱. همزه و هاء

مخرج این دو حرف در انتهای حلق و در محلّ حنجره است.

۲. عین و حاء

مخرج این دو حرف عین و حاء در وسط حلق است.

۳. غین و خاء

مخرج این دو حرف در ابتدای حلق و مرز میان حلق و دهان است.

موضع لسان

لسان به معنای زبان است این موضع از وسیع‌ترین مواضع دستگاه تکلم

است مخارج حروفی که در موضع لسان قرار دارند به ترتیب ذیل است:

۱. مخرج حرف قاف؛

انتها و ریشه زبان و ابتدای زبان کوچک است.

۲. مخرج حرف کاف؛

انتهای زبان و آنچه مقابل آن از کام بالا و زبان کوچک است.

۳. مخرج سه حرف جیم، شین، یای غیر مدّی؛

وسط زبان با قسمت مقابل آن از سقف دهان است.

۴. مخرج حرف لام

کناره دو طرف سر زبان با لثه دندان‌های مقابل است.

۵. مخرج حرف نون؛

کناره سر زبان قسمتی از روی آن با لثه دندان‌های پیشین بالا است.

۶. مخرج حرف راء؛

در زبان و قسمتی از روی آن با لثه دندان‌های پیشین بالا است.

۷. منخرج سه حرف تاء، دال، طاء؛

قسمت جلوی روی سر زبان با لثه‌ی دندان‌های ثنایا و ابتدای برآمدگی کام

بالا است.

۸. منخرج سه حرف زاء، سین، صاد؛

بخش جلوی سطح زبان و سطح صاف پشت لثه‌ی ثنایای بالا است.

۹. منخرج سه حرف (ثاء، ذال، ظاء)؛

سر زبان با لثه‌ی دندان‌های ثنایای بالا است.

موضع لب‌ها (شفَتان)

شَفَتان: به معنای دو لب است، این موضع دارای دو منخرج است و

مجموعاً چهار حرف به ترتیب ذیل از آن‌ها خارج می‌شود:

۱. منخرج حرف فاء؛

لب زیرین و سر دندان‌های ثنایای بالا است.

۲. منخرج باء، میم، واو؛

دو حرف باء و میم از اتصال لب‌ها و حرف واو از جمع شدن لب‌ها

ایجاد می‌شود.

موضع خیشوم

فضای بینی را (خیشوم) و صدای سه از آن خارج می‌شود را غَنَه

می‌گویند و محل خروج دو حرف میم و نون است.

در هنگام تلفظ دو حرف میم و نون راه عبور هوا از دهان بسته و

صدای حاصل از ارتعاش تارهای صوتی از خیشوم خارج می‌گردد.

تمایز حروف

همان‌گونه که می‌دانید بسیاری از حروف عربی به همان شکل فارسی تلفظ می‌شوند و نیازی به تمرین ندارند، تنها ده حرف (ثاء، هاء، ذال، صاد، ضاد، طاء، ظاء، عین و غین، واو) در زبان عربی، تلفظ آن‌ها به گونه‌ی دیگر است که جهت یادگیری بهتر نمازگزاران آن‌ها را با حروف مشابه مقایسه نموده و به تفاوت‌ها و تمایزات آن‌ها می‌پردازیم.

۱. تمایز دو حرف (همزه و عین)؛

حرف همزه و عین هر دو از حروف حلقی بوده و تفاوت آن‌ها در مخارج حرف عبارت است از حرف (همزه) از انتهای حلق مثل اَعْلَى، اِعْدِلُوا).

و حرف (عین) از وسط حلق ادا می‌شود. مثل (عَلَيْهِمْ، عَالَمِينَ).

۲. تمایز دو حرف (هاء و حاء)؛

حرف (هاء و حاء) هر دو از حروف حلقی بوده با این تفاوت که حرف (هاء) از انتهای حلق مثل اَهْوَى).

و حرف (حا) از وسط حلق ادا می‌شود. مثل اَحْيَا، سُبْحَانَ.

۳. تمایز دو حرف (قاف و غین)؛

مخرج دو حرف (قاف و غین) بسیار نزدیک به هم است و تفاوت آن‌ها در مخرج عبارت است از: مخرج حرف (قاف) ریشه‌ی زبان و ابتدای زبان کوچک است مثل قُلْ؛ و مخرج حرف (غین) ابتدای حلق مرز بین حلق و دهان است. مثل فَرِغْتَ، اَفْرِغْ.

۴. تمایز حرف (واو)؛

حرف (واو) در فارسی از برخورد دندان‌های پیشین بالا با لب پایین تلفظ می‌شود. مثل (وَلَمْ یولد).

۵. تمایز دو حرف (تاء و طاء)؛

مخرج حرف (تاء و طاء) یکی بوده و هر دو از حروفِ نِطْعی می‌باشند و تفاوت آن‌ها فقط در صفات است حرف (طاء) دارای صفات (جهر، استعلاء، اطباق و قلقله است) مثل بَطَشَ، حَطَبَ؛ ولی حرف (تاء) دارای صفات (همس، استفال و انفتاح) است مثل تابَ، طابَ، قانِطینَ، قَانِطینَ.

۶. مخرج حرف (سین و صاد) یکی بوده و هر دو از حروفِ اَسْلِی است با این تفاوت که حرف صاد دارای صفات، استعلاء و اطباق مثل اَصْدَقَ، صَالِحینَ؛ ولی حرف (سین) دارای صفت استفال و انفتاح می‌باشد. مثل نَسَبًا، عَسَى.

۷. تمایز دو حرف (سین و ثاء)؛

مخرج دو حرف (سین و ثاء نزدیک به هم است و در تمامی صفات متضاد باهم مشترک‌اند با این تفاوت که حرف سین از حروفِ اَسْلِی مثل اِسْمَ، یَلْبِسُون است؛ ولی حرف ثاء از حروفِ لِثَوِی می‌باشد. مثل اِثْمَ، کَوَثَرَ.

و من الله التوفیق

دعا گوی شما محمد اسماعیلی مبارکه

اداره مطالعات و پژوهش‌های تبلیغی

با همکاری آموزش هجرت بلند مدت